

УДК 330.15: 504.03

Основні тенденції формування еколого-економічної культури суспільства в Україні у контексті сталого розвитку

Стефанків О.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та фінансів
Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

Данилишин В.І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та фінансів
Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

У статті проаналізовано стан державної політики в аспекті формування еколого-економічної культури суспільства та її вплив на національну і продовольчу безпеку держави, населення, а також розглянуто можливі шляхи прискореного подолання наслідків економічної та екологічної кризи в країні.

Ключові слова: навколишнє природне середовище, екологічна безпека, еколого-економічна політика, сталий розвиток.

Стефанків О.М., Данилишин В.І. ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕСТВА В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

В статье проанализировано состояние государственной политики в аспекте формирования эколого-экономической культуры общества и его влияние на национальную и продовольственную безопасность государства, населения, а также рассмотрены возможные пути ускоренного преодоления последствий экономического и экологического кризиса в стране.

Ключевые слова: окружающая природная среда, экологическая безопасность, эколого-экономическая политика, устойчивое развитие.

Stefankiv O.M., Danylyshyn V.I. MAIN TRENDS IN FORMING ECOLOGICAL AND ECONOMIC CULTURAL SOCIETY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The article analyzes the state of public policy in terms of environmental and economic formation of society's culture and its impact on national food security and population, and viewed the possible ways of overcoming the consequences of rapid economic and environmental crisis.

Key words: environment, environmental security, environmental and economic policy, sustainable development.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі спостерігається глобальне порушення екологічної рівноваги у навколишньому природному середовищі. Уже не є аксіомою, що сукупна людська діяльність, а саме антропогенний фактор, найбільше впливає на природні екосистеми. Власне, загострення екологічної кризи відбувається багатьма шляхами, зокрема відбуваються інтенсивне зростання масштабів забруднення повітря, різке і помітне ослаблення озонового шару планети, посилення тепличного ефекту, зростає інтенсивність землекористування (надмірне вживання хімічних засобів захисту рослин та мінеральних добрив, засолення ґрунтів, дефляція та ерозія, значна питома

вага просапних культур у структурі посівних площ призводять до деградації земель тощо), а також проводиться хімізація сільськогосподарського виробництва, що негативно впливає на якість сільськогосподарської продукції та збереження здоров'я людини, спостерігаються радіоактивне забруднення земель, забруднення ґрунтів важкими металами, зростання кількості промислових і побутових відходів, що негативно впливає на кількісний та якісний стан насамперед земельних, лісових та водних ресурсів, катастрофічне скорочення площ лісів як першої експлуатаційної групи, так і другої (слід зазначити, що вони впливають на якість і стабільність земельних ресурсів, на здатність доквілля до само-

відтворення тощо). Внаслідок цього деградуються не тільки ґрунти, але й агроландшафти, проходить порушення біоекосистеми, через що зникають окремі види тварин і рослин (до Червоної книги України вже занесені близько 800 видів тварин і рослин).

Досліджуючи глобальні екологічні проблеми, провідні світові вчені-екологи стверджують, що екологічні та соціальні реформи, інновації в науково-технічній сфері не зможуть забезпечити поступальний, сталий, екологічно збалансований розвиток людства, бо для успішного розв'язання складних екологічних проблем потрібен перехід до нової ідеології життя, а саме екологізації економіки і виробництва, формування екологічно зорієнтованого суспільства. Також практично всі країни, зокрема Україна, мають ще свої екологічні національні та регіональні проблеми. Зазначимо, що в житті українського суспільства політична, економічна кризи ще більше поглиблюють кризу в духовній сфері, що веде до необґрунтованого використання природних ресурсів, як наслідок, погіршення стану довкілля. Отже, важливим аспектом вирішення наявних економіко-екологічних проблем в Україні повинні стати процеси екологізації економіки, які необхідно розглядати крізь призму системної екологізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес взаємодії людини з природою був і є провідною темою наукових досліджень учених різних країн світу. Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу, збільшення використання природних ресурсів, неощадливий вплив людини на навколишнє середовище зумовили більш глибокі дослідження з означеної проблеми. Питання еколого-економічної проблематики як основи економічного, соціально-духовного розвитку суспільства розглядаються у сучасних дослідженнях різних галузей наук. У вітчизняній науці дослідженню цих проблем також приділяється достатня увага. У працях економістів, екологів О. Балацького, І. Бистрякова, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, Л. Мельника, В. Міщенко, В. Трегобчука, Є. Хлобистова та інших розкрито теоретико-методологічні засади вирішення різного роду глобальних, національних, регіональних екологічних проблем, зокрема принципів і механізмів забезпечення сталого розвитку; розглянуті питання аналізу екологічної безпеки та еколого-економічних ризиків, нормування господарських впливів на навколишнє середовище, економічних та адміністративних механізмів управ-

ління екологічною безпекою, бо, з одного боку, невідкладна необхідність подолання еколого-економічної кризи і зменшення її негативних наслідків, а з іншого боку, існує суспільна потреба у формуванні екологічно орієнтованої та економічно доцільної системи господарювання, які зумовлюють актуальність всебічного дослідження суперечностей природокористування і техногенної екологічної безпеки в державі. Тому мислення фахівців найрізноманітніших професій має бути передусім екологічним, а екологічний імператив, екологічна парадигма мають стати керівними у всіх сферах діяльності людини.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). На основі викладеного можна сформулювати завдання, яке полягає в дослідженні проблеми формування еколого-економічної культури в суспільстві, що сприятиме здійсненню такої державної еколого-економічної політики, яка б у найкоротший термін вирішувала комплекс проблем в інтересах сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільство пройшло довгий шлях свого ставлення до природи, і на кожному етапі цього ставлення складалася особлива для нього екологічна свідомість як сукупність уявлень (людини, суспільства) про взаємозв'язки у системі «людина-природа». Проте у сучасному світі значно зросла інтенсивність впливу людини на природне середовище, тому питання взаємовідносин суспільства і природи та використання природних ресурсів стають дедалі актуальнішими. На початку нового тисячоліття людство почало розуміти всю складність взаємозв'язку та взаємозалежності елементів довкілля і дійшло висновку про необхідність формування нового світогляду, який базується на збереженні та охороні навколишнього середовища, а отже, і раціональному природокористуванні. Зокрема, це передбачає завданням держави створення відповідних екологічних умов для збереження здоров'я населення і забезпечення сталого розвитку. Тому ми вбачаємо тісний взаємозв'язок між економічними й екологічними чинниками розвитку суспільства та сталого екологічно безпечного розвитку. Задля досягнення екологічно збалансованого розвитку необхідно забезпечити соціальну, економічну та екологічну безпеку, раціоналізувати процеси природокористування відповідно до природно-ресурсного потенціалу території.

У концепції сталого (стійкого, екологічно збалансованого) розвитку суспільства, орієн-

тованого на оптимальне задоволення потреб людей, забезпечення достатньої якості життя, раціонального використання природних ресурсів і збереження довкілля, основна увага акцентується на створенні таких передумов: політична складова має забезпечити участь громадськості у прийнятті важливих рішень; економічна – організацію виробництва з опорою на науково-технічний прогрес зі збереженням еколого-ресурсної бази; соціальна система покликана знімати напруження, що виникають у процесі економічного розвитку; технологічна складова має забезпечувати пошук нових рішень; владна структура має мати гнучкий характер і бути здатною до самокорекцій; міжнародна система повинна сприяти розвитку торгових та фінансових зв'язків.

У загальному плані екологічну політику можна визначити як послідовне здійснення системних перетворень у суспільстві з метою контролю за екологічним станом, яке спирається на весь комплекс діючих у суспільстві факторів. Слід зазначити, що реалізація стратегії сталого еколого-економічного розвитку України потребує узгодження державного, ринкового та громадянського екологічно-економічного регулювання. Державне регулювання впливатиме на вектор національної еколого-економічної політики завдяки підсиленню нормативно-правової екологічної бази, ринкове саморегулювання сприятиме підвищенню суспільності ековиробництва, екологізації системи оподаткування; прогресу екологічного ринку, громадянське регулювання – створенню недержавних екологічних фондів, здійсненню контролю за станом довкілля та підвищенню загальної екологічної культури і відповідальності. Цілеспрямована дія розглянутого триєдиного механізму сприятиме формуванню ефективних відносин національного природокористування на засадах довіри, партнерства, співпраці суб'єктів господарювання з метою підвищення якості життєвого середовища людини. На наш погляд, це має бути екологічнобезпечне природокористування, яке базується на механізмах розвитку й відтворення довкілля і ґрунтується на принципах поєднання економічної вигоди упорядкованого законом нормативного використання природних ресурсів (з урахуванням природних умов), покращення процесів комплексності переробки природних ресурсів (під час переробки відбувається максимальний вихід корисної продукції за мінімуму відходів), зменшення відходів виробництва, розширеного відтворення природно-ресурсного потен-

ціалу в поєднанні з вимогами екологічної безпеки, включаючи високу екологічність технологій природоперетворюючої діяльності, обмеженого використання, пріоритетності, державного регулювання, екологізації, попередження екологічних наслідків, компенсації збитків, а також спрямоване на задоволення потреб населення [4].

Важливість триєдиного механізму, без сумніву, є незаперечною. Однак необхідно усвідомити, що активізації екологізації національної економіки не можна досягти без істотних зрушень у духовній сфері суспільства. Тому серед пріоритетних напрямів державної політики у Національній доктрині розвитку освіти України в XXI ст. визначено екологічний, метою якого є формування в молоді екологічної культури, яка є невід'ємною складовою культури громадянина України [6, с. 5, 6]. Як підкреслюється у Концепції екологічної освіти України [2], шлях до формування екологічної культури всіх верств населення лежить через ефективну екологічну освіту, яка як цілісне культурологічне явище передбачає не тільки набуття широкого кола знань, але й розвиток достатнього рівня почуття особистої й суспільної відповідальності за стан природного середовища та вироблення потреби адекватних дій щодо його раціонального використання, збереження та відновлення природних ресурсів.

У найважливіших міжнародних документах останнього десятиріччя, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства, велика увага приділяється формуванню екологічної культури і свідомості особистості, інформованості людей про екологічну ситуацію в світі, державі, регіоні, їх обізнаності з можливими шляхами вирішення різних екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження біосфери і цивілізації. Підвалини нинішньої екологічної освіти населення обговорювались у Парижі в 1968 році під час Міжурядової конференції ЮНЕСКО з питань раціонального використання та охорони ресурсів біосфери (затверджено широку програму дій «Людина та біосфера», у якій вперше зазначався глобальний, загальногромадський характер природоохоронної освіти). У 1972 році на конференції ООН у Стокгольмі було проголошено зв'язок між освітою та станом довкілля і підтримку екологічної освіти міжнародними організаціями ЮНЕСКО-ЮНЕП. Загальну стратегію розвитку освіти в галузі навколишнього середовища та завдання екологічної освіти

затвердила перша Міжнародна конференція з освіти в галузі навколишнього середовища під егідою ЮНЕСКО-ЮНЕП у Тбілісі (1977 рік). На конференції ЮНЕСКО з питань навколишнього середовища у Ріо-де-Жанейро (1992 рік) 198 країн ухвалили програму дій міжнародного партнерства в XXI столітті – «Адженда-21», зокрема в Розділі 36 цього документа проголошено, що освіта всіх рівнів має формувати у народів екологічну свідомість, цінності збереження навколишнього середовища світу, бо, зокрема, нераціональне використання земельних ресурсів призводить до зниження родючості ґрунтів, їх руйнування шляхом розвитку ерозії та переосушення. Це зумовлює розвиток нерентабельного землеробства з величезними перевитратами енергоресурсів та негативно відбивається на собівартості сільськогосподарської продукції. Так, через переексплуатацію сільськогосподарських угідь перетворюються на пустирі в усьому світі щорічно близько 6 млн. га земель [5, с. 3].

У нашій державі сільськогосподарська освоєність земельного фонду досягає сьогодні 70%, а розораність сільськогосподарських угідь перевищує 80%, тоді як сільськогосподарська освоєність земель, наприклад, у Франції сягає 41,9%, у ФРН – 32,5%, у США – 26,5%. Розораність сільськогосподарських угідь у Франції становить 48%, Угорщині – 37%, Англії – 25%, США – 20% [4]. У зонах формування штучних водосховищ в Україні підтоплені близько 400 тис. га сільськогосподарських земель, а за абразії берегової лінії щорічно втрачається біля 100 га родючих угідь [9, с. 111]. За останні 25 років вміст гумусу в ґрунті знизився з 3,5% до 3,2%, погіршився агрофізичний стан ґрунтового покриву, щорічно еродованість орних земель збільшується на 100–120 тис. га і зараз дорівнює майже 1/3 всієї ріллі. Із поверхневим стоком і змитим ґрунтом втрачається величезна кількість поживних речовин. Крім того, близько 52% сільськогосподарських угідь піддаються вітровій ерозії. Катастрофічні пилові бурі, як правило, повторюються в 10–15 років. Відбуваються інтенсивне техногенне навантаження і забруднення ґрунтового покриву, зокрема важкими металами. Встановлено, що сьогодні понад 10% земель сільськогосподарського призначення мають високе техногенне навантаження, що призводить до зниження їх продуктивності в середньому до 40% за значного погіршення якості продукції [3, с. 3]. Проблема запобігання пошкодження

ґрунтів від ерозії залишається нерозв'язаною і в інших державах. Зокрема, як приклад можна навести відомий канадський зерновий пояс, що натепер втратив 50% органіки, яка спочатку містилась в його ґрунтах. У Великобританії середні втрати ґрунтів від ерозії оцінюються від 2,2 до 12,2 тонн/га на рік. У США 41% ріллі охоплено ерозією [1, с. 149, 163].

Негативно на результатах господарювання в продовольчому комплексі позначається використання хімічних речовин, які за невмілого застосування не тільки забруднюють земельні та водні ресурси, але й за певних концентраціях здатні змінювати склад плодів, овочів та кормових рослин, знижуючи в них вміст речовин, корисних для людини та тварин. Такі плоди та овочі стають непридатними для тривалого зберігання через незабезпеченість резервними речовинами, які беруть участь у біохімічних реакціях та підтримують біологічні функції цієї рослинної продукції. Крім того, їх залишки в продукції роблять останню небезпечною для здоров'я людини.

В Україні сьогодні застосовують понад 170 видів пестицидів. Це переважно так звані пестициди другого покоління, які мають досить велику вибірковість дії і менш стійкі у навколишньому середовищі, ніж пестициди першого покоління. Але іноді продукти їх розпаду можуть бути більш отруйними, ніж вихідний пестицид. Більшість пестицидів тією чи іншою мірою токсична для людини. Інформації щодо нешкідливості пестицидів для людини та тварин сьогодні дуже мало. У США із загальної кількості пестицидів, що використовуються, тільки 10% перевірено на мутагенну активність, 30% – на канцерогенну, 40% – на тератогенну [1, с. 178]. Крім цього, оцінюючи екологічні проблеми, пов'язані із застосуванням пестицидів, необхідно враховувати, що тільки у середньому 1% з усього обсягу використаних пестицидів доходить до передбачуваного організму, а інша частина втрачається через воду, повітря, нагромаджується у різних вузлах трофічного ланцюга, у тканинах тварин і рослин, материнському молоці тощо.

Первинні екологічні проблеми під час використання мінеральних добрив у польових умовах пов'язані з забрудненням поверхневих ґрунтових вод, атмосфери і ґрунтового покриву. Поживні речовини, що містяться в мінеральних добривах, не цілком утилізуються сільськогосподарськими культурами. Так, коефіцієнт використання азоту складає 50–60%, фосфору – 11–25%, а калію – 50–60%. Змив поживних речовин разом із ґрунтовим покри-

вом призводить до забруднення ґрунтових вод. Найбільш серйозною екологічною проблемою є підвищення концентрації нітратів у поверхневих і ґрунтових водах. У результаті забруднюється питна й технічна вода, призначена для іригації.

Забруднення атмосфери під час використання мінеральних добрив відбувається за рахунок втрат азотних добрив. Газоподібні втрати азоту оцінюються в 10–50% від внесеної кількості й зумовлені переважно процесами денітрифікації та гемоденітрифікації. Крім зазначених причин, забруднення атмосфери мінеральними добривами може відбуватися в результаті втрат за збереження й розподілу їх в польових умовах. Надлишкове й незбалансоване внесення мінеральних добрив позначається також на процесах, що відбуваються у ґрунтовому покриві. В результаті забруднення ґрунтів нітратами, а також супутніми важкими металами відбувається видове й кількісне скорочення представників ґрунтової фауни (наприклад, хробаків і азотфіксованих бактерій), що не сприяє підтриманню природної родючості ґрунтів.

Нагромадження в ґрунті важких металів має місце під час внесення фосфорних і калійних добрив. Серед поширених елементів, що надходять із фосфорними добривами, виділяють свинець, кадмій, нікель, уран. Необхідно відзначити, що впродовж останніх років внаслідок значних фінансових труднощів, що мали сільськогосподарські підприємства, відбувалось різке скорочення внесення мінеральних і органічних добрив та застосування хімічних засобів захисту рослин. Проте позитивних екологічних наслідків це не дало, оскільки відбувалось без зміни технології землеробства, а, навпаки, спричинило посилення виснаження ґрунтів та поширення хвороб рослин.

Екологічні проблеми, пов'язані з надлишковим використанням гною, багато в чому подібні з проблемами, які виникають під час використання мінеральних добрив.

Для повного оцінювання негативного впливу атмосферних забруднювачів необхідно враховувати не тільки рівень викидів, але й рівень осідання. Двоокис сірки, наприклад, є типовим транснаціональним забруднювачем, здатним переміщатися на значні відстані від джерел викидів. На сучасному етапі серйозну небезпеку для забруднення навколишнього середовища становлять відходи промислових підприємств. Найбільш небезпечними забруднювачами водойм є нафтопродукти,

відходи целюлозно-паперових підприємств металургійної та деревообробної промисловості. У зв'язку з цим якщо сільськогосподарські площі для зрошення знаходяться в безпосередній близькості від урбанізованих зон, то виникає небезпека зараження ґрунтового покриву й ураження сільськогосподарських культур.

Найбільш значними забруднювачами повітря (за обсягами викидів) є двоокис сірки, окисли азоту, летучі вуглеводні і свинець. Основна маса цих забруднювачів викидається під час спалювання органічного палива в котлах електростанцій, у стаціонарних і мобільних двигунах внутрішнього згорання. При цьому відбувається безпосередній вплив на листяний і хвойний покрив, а також вплив на їх кореневу систему через закислення ґрунтового покриву. Закислення, пов'язане із зазначеними забруднювачами, переважно впливає на лісові екосистеми. Сільськогосподарські культури загалом меншою мірою піддаються впливу кислих дощів. Тільки за кислотності дощової води рН=3 і нижче виявляється ушкоджуючий вплив на сільськогосподарські культури. Дощі з таким рівнем кислотності у нас випадають відносно рідко, але дуже часто повторюються так названі кислі тумани з рН=2-3, що, як правило, приводить до погіршення якості сільськогосподарських культур.

Надто важливим питанням, особливо для України, є вплив радіації на здоров'я людини. Вибух четвертого енергоблоку у Чорнобилі, вихід цезію-137, що дорівнював 300 Хіросімам, завдав згубного впливу не тільки ґрунтам, але й лісовим екосистемам, атмосферному повітрю; на століття Чорнобильська катастрофа для України є тим фатальним фактором, що спричинив загрозу генетичному здоров'ю населення. І, як зазначає Є. Хлобистов, «Україна не отримала очікувану матеріальну допомогу на ліквідацію наслідків Чорнобильської катастрофи, фактично призупинено фінансування екологічних програм стосовно Дніпра, допомога все більшою мірою переорієнтувалася на консультативно-освітній характер. Це є природним станом речей, якщо допустити, що Євросоюз не чекає нашу державу як свого члена ближчими роками, тому і увага до екологічної політики є вельми стриманою» [8, с. 23].

Уже є певні дослідження про вплив найбільш токсичних і потенційно токсичних речовин екосфери на виникнення різних захворювань у людини залежно від межі їх

концентрації. У забруднених районах зростає захворюваність великої рогатої худоби: лейкозом – у 2 рази, туберкульозом – в 1,5, маститами – в 1,9 рази вище, ніж в екологічно чистих районах [7, с. 31].

Досліджено, що виробнича діяльність упродовж одного року створює на середньостатистичного жителя України близько 22,5 тонн різного роду відходів. Останні можна розділити на декілька груп: побутові (майже 500 кг на одну людину), вуличні (біля 2 тонн) і виробничі (майже 20 тонн).

Це свідчить про те, що раціональне використання природних ресурсів і охорона довкілля є першочерговими народногосподарськими проблемами. Отже, потрібно суттєво змінювати погляд на проблему раціонального природокористування, яка залишається однією з найбільш гострих у політиці України.

Таким чином, екологічна криза, що виникла через непродумане господарювання людини, змушує змінити своє ставлення до довкілля. Зміст цього полягає в усвідомленні того, що світ природи є середовищем існування людини, тому вона має бути зацікавлена в збереженні його цілісності, чистоти і гармонії. Багато перетворень у навколишньому середовищі виявляються несприятливими для людини, бо порушують екологічну рівновагу та біологічну гармонію, які сформувалися в процесі еволюції природи. Це відбувається, вочевидь, тому, що зона оптимальної життєдіяльності людини обмежена. Будь-яке інтенсивне втручання в екологічну рівновагу може порушити ту норму природних властивостей, яка необхідна для підтримання життя. Для нормальної і здорової життєдіяльності людини в «зоні екологічного комфорту» необхідний набір відносно стійких констант стану середовища. Порушення цих характеристик або їх співвідношення погіршує життєве середовище.

На даному етапі розвитку суспільства спостерігається низький рівень екологічної культури, що пояснюється низкою причин (багаторічне панування споживацького ставлення до природокористування, відсутність чіткої системи законодавчих природоохоронних актів та порушення наявних, недооцінка екологічних знань у системі освіти, недостатній зв'язок теоретичних знань з практикою, реальним життям, недооцінка емоційного фактору під час формування ставлення до природи тощо). Отже, основною метою освіти в галузі охорони навколишнього середовища є формування еколого-економічної культури

в суспільстві і, зокрема, в кожній особистості як форми регуляції взаємодії людини з природою.

Зазначимо, що еколого-економічну культуру можна розглядати в різних аспектах. По-перше, вона є результатом діяльності людини з перетворення природного середовища відповідно до фізіологічних і соціальних потреб людини, тобто екологізоване природне середовище буття людини – фундаментальна цінність. По-друге, це рівень розвитку екологічно-економічної свідомості соціальних суб'єктів, починаючи з індивіда і закінчуючи людством загалом, який відображає ставлення їх до природного середовища як життєво необхідної цінності. По-третє, еколого-економічна культура – це творча діяльність людей у ході освоєння природного середовища, у процесі якої виробляються матеріальні та екологічні цінності.

Узагальнюючи названі риси, можна сказати, що еколого-економічна культура – це виховання розуміння, усвідомлення важливості суспільством актуальності сучасних екологічних проблем держави і світу, відродження кращих традицій українського народу у взаємовідносинах з довкіллям, виховання любові до природи, подолання споживацького ставлення до неї, розвиток особистої відповідальності за стан довкілля на різних рівнях (місцевому, регіональному, державному і глобальному), творча, свідомо діяльність людей у процесі освоєння та збереження життєво необхідних вартостей природного середовища, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки, виховання глибокої поваги до власного здоров'я та вироблення навичок його збереження.

Еколого-економічна культура характеризується різнобічними глибокими знаннями про навколишнє середовище (природне і соціальне); наявністю світоглядних ціннісних орієнтацій по відношенню до природи; екологічним стилем мислення і відповідальним ставленням до природи; набуттям умінь і досвіду вирішення екологічних проблем (насамперед на місцевому і локальному рівнях); безпосередньою участю у природоохоронній діяльності; передбаченням можливих негативних віддалених наслідків природо-перетворюючої діяльності людини. Отже, еколого-економічна культура виявляється у свідомості, мисленні, поведінці та діяльності особистості. Тобто під формуванням еколого-економічної культури слід розуміти процес, спрямований на формування в сус-

пільстві знань про наукові основи природокористування, переконань в необхідності діяти згідно з ними, практичних навичок і активної життєвої позиції в галузі природи, раціонального використання і відтворення природних ресурсів. Важливим при цьому є оперативне, ефективне і максимально широке поширення екологічної інформації, можливість швидко формувати громадську думку, пропагувати альтернативні – найбільш раціональні, екологічно чисті методи природокористування. Об'єктивною необхідністю є також попередження людей про можливу небезпеку і способи запобігання (чи зменшення) негативних для здоров'я наслідків в умовах екологічного неблагополуччя.

Висновки з цього дослідження. Таким чином, економіко-екологічна освіта спрямована на подолання споживацького ставлення до природи та її ресурсів, поєднання раціонального й емоційного у взаємовідносинах людини з природою, що базується на принципах добра і краси, розуму, свідомості й патріотизму. Тобто зміст економіко-екологічної освіти орієнтований на загальнолюдські цінності, ідеї гуманізму, демократії, удосконалення самої людини, на розкриття сутності світу природи як середовища перебування людини, яка повинна бути зацікавлена у збереженні її цілісності, чистоти, гар-

монії. Це передбачає вміння осмислювати екологічні явища, робити висновки про стан довкілля, розумно взаємодіяти з природними екосистемами. Важливими є досвід емоційно-ціннісного ставлення людства до навколишнього середовища, а саме почуття, мотиви, відношення, ціннісні орієнтації, переконання, на основі яких формується усвідомлення людиною свого місця у природному середовищі та готовності до відповідної практичної діяльності; наукові знання про доцільні способи діяльності у навколишньому середовищі, які забезпечують раціональне природокористування, підтримання здатності природи до самовідновлення; висвітлення економіко-екологічних проблем на глобальному, національному і місцевому рівнях, що передбачає ознайомлення із загальними та локальними проблемами довкілля, а також практичну участь у розв'язанні місцевих екологічних проблем. Зрозуміло, що недооцінка будь-якої з цих складових негативно позначається на результативності економіко-екологічної освіти.

З огляду на те, що в світі не існує ефективної системи економіко-екологічної освіти, яку можна б було без суттєвих змін взяти за основу, формування її в Україні відбувається на основі власного досвіду розробників з урахуванням національних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Злобін Ю. Основи екології / Ю. Злобін. – К. : Лібра, 1998. – 248 с.
2. Концепція екологічної освіти України // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 7. – С. 3–23.
3. Кулініч В. Еколого-економічне обґрунтування застосування матеріалів сучасних наземних, аерофотогеодезичних і космічних зйомок для ведення моніторингу земель : автореф. дис. ... канд. екон. наук / В. Кулініч. – К., 1996. – 25 с.
4. Стефанків О. Раціоналізація природокористування в АПК та формування екологічної свідомості населення / О. Стефанків, О. Максимович. – Івано-Франківськ : Сімик, 2012. – 180 с.
5. Еколого-економічні та соціальні нариси з проблем природокористування : [монографія] / В. Паламарчук, П. Мішенін, П. Коренюк. – Дніпропетровськ, 2004. – 258 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти в Україні в XXI ст. // Освіта України. – 2002. – № 33. – 23 квітня.
7. Хвесик М. Удосконалення системи платного природокористування / М. Хвесик, Л. Горбач // Економіка природокористування і охорони довкілля : зб. наук. пр. – К., 2004. – С. 27–32.
8. Хлобистов Є. Стратегія екологічної безпеки: методологічні підвалини, механізми розробки та реалізації / Є. Хлобистов // Економіка природокористування і охорони довкілля : щорічник наукових праць – К., 2006. – С. 21–29.
9. Шостак Л. Теоретические основы эколого-экономического ограничения природного ресурсопользования : дисс. ... докт. екон. наук / Л. Шостак. – К., 2003. – 449 с.